
Térszerkezeti kihívások és fejlesztési térségek Magyarországon

Challenges of spatial structure and areas of regional policy in Hungary

Absztrakt

A különböző országok más és más térszerkezeti kihívásokkal néznek szembe, és az ezekre érkező területpolitikai válaszok különböző területi egységeket érintenek, generálnak. Ez kétfajta területi formában jelenhet meg: top-down és bottom-up. Tanulmányunkban ezt a jelenséget vizsgáljuk Magyarországon, ahol a területi szintek közül a megye vált a területfejlesztés meghatározó egységévé, ugyanakkor térségfejlesztési célú régiók kialakítására van mód. Arra keressük a választ, hogy melyek hazánk főbb térszerkezeti jellemzői, melyik megye mennyiben érintett ezekben, illetve mely területi kihívásokra milyen más, megyéken átívelő fejlesztési célú területi szerveződések jöttek létre. Magyarország esetében mind a társadalmi, gazdasági, mind a környezeti makro térszerkezeti elemek megosztó dimenziók a megyék között, illetve új kép formálható hazai megyéinkről, ha ebből a szempontból gondoljuk végig területfejlesztési feladataikat. Ez rámutat a kissé sematikus központi fejlesztési célok és a helyi (regionális) problémák egyedi kombinációinak ellentétére, valamint a térszerkezeti elemek nagy száma felhívja a figyelmet egy-egy területi egységre, valamint a térszerkezeti elem külön kiemelt, és ezek önálló fejlesztési térségekként is megjelennek, addig mások kisebb területpolitikai figyelmet kapnak. Ugyanakkor egységesen rossz helyzetűek az anyagi lehetőségek és döntési lehetőségek terén. Mindkét térségtípus esetében a területfejlesztés erősebb decentralizációja nyújt egyfajta megoldást.

Kulcsszavak: Magyarország, térszerkezet, területi beosztások, területfejlesztés

Abstract

Different countries face different spatial structural challenges, and the resulting territorial policy responses affect or even generate different territorial units. It can appear in two types of territorial form: top-down and bottom-up. In our study we analyse this phenomenon in Hungary, where the county has become the dominant unit of regional development, but it is also possible to create regions for regional development. We are looking for answers to the following questions: which are the main elements of spatial structure in Hungary, which counties are affected, and what kind of territorial organizations for regional development have been created for which territorial challenges? In Hungary, both social, economic and environmental macrostructural elements are divisive dimensions between counties,

and a new image can be formulated for the counties if we consider their spatial development tasks from this point of view. This points to the contrast between the schematic central development goals and the unique combinations of local (regional) problems, and the large number of spatial elements draws attention to the internal conflicts of interest of a territorial unit. The domestic picture is mixed in the same way that while a number of determinative spatial structure elements are highlighted and appear as separate development areas, others receive less attention in regional policy. At the same time, they are unitedly poor in financial resources and decision-making opportunities. For both types of regions, stronger decentralization of regional development provides a kind of solution.

Keywords: Hungary, spatial structure, territorial divisions, regional policy

BEVEZETÉS

A regionális beosztások, határok régóta kiemelt kutatási témái a regionális földrajznak és a regionális tudománynak, valamint mindig aktuális gyakorlati elemei a területi közigazgatásnak és a regionális politikának (területfejlesztésnek). A határok meghúzása a céltól függ, így olyan területi egységek, amelyek sok szempontból is ideálisak, nem léteznek, azaz határaik egyes jelenségeket határolnak, míg másokat keresztülvágnak. E probléma kifejezetten igaz a komplex területfejlesztés szemszögéből, hiszen ennek egységei egyszerre épülnének a közös, térséget összetartó környezeti, társadalmi, gazdasági elemekre (kohézió), valamint egyfajta létező, elfogadott területi intézményi struktúrára is. Ennek hiányában viszont vagy előbbi egyes elemei válnak területfejlesztési egységek alapjává, vagy utóbbi valósul meg, mesterséges kereteivel (gyakorta területi közigazgatási egységeket alapul véve). E két út a bottom-up és a top-down térségfejlesztésnek feleltethető meg, és míg utóbbi tökéletes térlefedést ad, addig előbbi elég változatos területi formációkat jelenthet (átfedésekkel, üres terekkel).

Magyarországra is jellemző ez: az országnak több olyan markáns területi eleme van, amely önálló fejlesztéspolitikai „kezelést” is igényel(het), akár top-down, akár bottom-up formában, míg a közigazgatási beosztásokhoz kötött területfejlesztés is működik, a 2010-es években aktuálisan a megyei szinten. Felmerül, hogy a központi területfejlesztés, illetve a helyi társadalom mennyiben reagál a területi kihívásokra, illetve miként jelennek meg ezek a jelenségek a megyei területfejlesztésben? Azaz kérdéseink: melyek Magyarország főbb térszerkezeti jellemzői, melyik megye mennyiben érintett ezekben, illetve mely területi kihívásokra milyen más fejlesztési célú területi szerveződések jöttek létre? Tanulmányunkban ezekre kísérünk meg választ adni.

A munka első részében feltárjuk Magyarország fő térszerkezeti jellemzőit, amelyet szembesítünk az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció leírásával. A második részben a területfejlesztési térségek top-down és bottom up rendszerét jellemezzük röviden. Az ezt követő fejezetben a hazai területi szintek rövid, területfejlesztési szempontú leírására kerül sor, valamint részletesebben megvázis-

gáljuk, hogy az egyes megyék hány országos térszerkezeti elemben érintettek. Ezek után külön foglalkozunk a Térségi Fejlesztési Tanácsok területeivel, probléma centrikusan. Végezetül, a két területfejlesztési térségtípus hazai megjelenésének szembeállítását követően, levonjuk a téma területfejlesztési vonatkozású következtetéseit.

1. MAGYARORSZÁG FŐ TÉRSZERKEZETI JELLEMZŐI

Felfogásunkban a földrajzi dimenziójú térszerkezet leírása három formában valósulhat meg (Szabó 2015), amelyek közül azt az utat követjük, ahol a „megragadható” földrajzi elemekre és a relatív minőségi jegyekkel leírható jellemzőkre egyaránt épít a feltárás, ami egyet jelent kartografikus megközelítésben a csomópontok, tengelyek és zónák lehatárolásával. Ez alapján az alábbiakban foglalhatjuk össze Magyarország fő térszerkezeti jellemzőit, fókuszálva a nagy területi kiterjedésekre, a társadalmi, gazdasági koncentrációkra és a földrajzi tér „töréseire”.

A földrajzi tér komplexitásából kiindulva a *természetföldrajzi és geomorfológiai kép* az első meghatározó jellemző. Magyarország tengerektől elzárt, így szárazföldi határokkal bír, ugyanakkor utóbbiak javarészt nem tájhatárok. A kárpát-medencei fekvése révén döntően síkvidéki és dombsági térszínek, kis részen alacsony hegyvidékek jelennek meg a területén, amelyek kevésbé gátolják a társadalom és gazdaság területi folyamatait. Egyedi flórája, faunája miatt külön biogeográfiai egység Európában, amelynek köszönhetően tíz Nemzeti Parkja van, illetve az országterület mintegy ötöde Natura 2000 védelem alatt áll. Fontos jellegzetesség még a viszonylag sűrű és eléggé szerény vízhozamú folyóhálózat, közülük mindössze a Duna és a Tisza számottevő országos térszerkezeti szempontból, a hosszuk, a folyóáradások, a korlátozott átkelési lehetőségek, illetve gazdasági funkcióik szempontjából. Állóvizek is akadnak bőven hazánkban, amelyek közül a Balaton, mint Közép-Európa legnagyobb tava, valamint a Velencei-, a Tisza- és a Fertő tó emelhető ki méretét és funkcióit (leginkább turisztikai) nézve, országos dimenzióban.

Második csoportban a területiséghez kötődő fő *társadalmi és gazdasági jellemzőket* foglaljuk össze. Magyarország markáns politikai földrajzi jegye, hogy hét országgal is szomszédos, amelyek közül öt EU tagállam és három a schengeni zóna tagja. A határkérdéshez kapcsolódva fontos még az is, hogy mintegy 2,5 millió magyar él hazánk határain kívül, a Kárpátokban és a Kárpát-medencében, számottevő részük a határok közvetlen túloldalán. Mindez kiemelt, de változatos határkapcsolatokra utal.

Hasonlóan fontos térszerkezeti jegy a *társadalom és a gazdaság területi koncentrációja*, amely Budapest és Közép-Magyarország dominanciáját jelenti esetünkben (Nemes Nagy-Tagai, 2009): aktuálisan a főváros a népesség 17, a GDP 37%-át összpontosítja, míg a Központi régió (Budapest és Pest megye) 30, illetve 47%-ot tesz ki (2016). A vidéki terekben viszont elég egyenletes a népsűrűség, különbséget a sűrűn lakott budapesti agglomeráció és a nagyvárosi járási-területi területek jelent. A településsűrűség sem mutat éles kontrasztot: mivel számos, 3155 település fekszik viszonylag egyenletesen mintegy 93 ezer négyzetkilomé-

teren. Az aprófalvas területeken valamivel magasabb, míg a tanyás-mezővárosos Alföldön alacsonyabb az érték. A várossűrűség valamivel összetettebb kérdés, mert ha csak funkcionális oldalról nézzük, akkor akadnak városhiányos térségek, ugyanakkor, ha a jogállást nézzük (346 város), akkor viszont gyakorlatilag nincs ilyen, sőt akár külterületeikkel összekapcsolódó „városzónák” is találhatóak, főként az Alföldön. A városok (társadalmi, gazdasági csomópontok) kapcsán kiemelt hazai térszerkezeti jellemző a nagyvárosok hiánya: az 1,7 millió fős Budapestet népesítésszámban követő jelentősebb városok csak 200 és 100 ezer fő közöttiek, és mindössze nyolc van belőlük, valamint a – méretükből eredően hazai léptékben is inkább már csak – középvárosokból (54 és 78 ezer fő közöttiek) pedig mindössze tíz akad. Ezek egymástól távol esnek, így nem jellemző a város csoportosulás. Egyes városok körül lassú agglomerálódást kezdtek kimutatni, ám mégis egyedül a budapesti agglomeráció olyan méretű az országhoz képest (2,5 millió fő), amely kiemelt térszerkezeti elemként kezelhető. (A nagyvárosokon kívüli, vidéki térségekben fellelhető egyéb társadalmi-gazdasági csomópontokként szóba jöhetnének még a világorökség helyszínek, de ezek súlyuk miatt nem meghatározók az ország térszerkezetét tekintve.) Részben a hasonlóan kisebb súlyuk, részben a nagy területi sűrűségük miatt, a hazánkra jellemző termálfürdők szintén nem érik el ezen közelítésben a kiemelési „ingerküszöböt”. A tranzit közlekedési csomópontok és ehhez kapcsolódó logisztikai központok is kis súlyúak. Nagyobb cégek is szóba jöhetnek e közelítésben, ha koncentráltan vannak jelen a földrajzi térben (gazdasági klaszterek), azonban ezek itthon a nagyvárosokban koncentrálnak. A volumenekhez kötődő, de már zónaszerű térszerkezeti elemek lehetnek még a hazánkra jellemző borvidékek, amelyek napjainkra már nagy számban találhatóak meg itthon és az ország egyre nagyobb területét fedik le; egyedül Tokaj vált közülük igazán híressé. Országos szintű gazdasági szempontból, az atomerőműve miatt Paks, amely város még felkíváncozik a térszerkezeti térképre.

A tengelyek közül a *közlekedési hálózat* kiemelt térszerkezeti elem. Hazánkra jellemző a ritka autópályahálózat és a közepes vasútsűrűség, valamint a monocentrikus (Budapest központú) hálózatok. Egy érdemi nemzetközi repülőtér (Budapest) és egy hajózható folyó (Duna), pár kisebb kikötővel, ami kiemelhető még.

A harmadik elemként (zónák) a minőségi jegyeket alapul vevő térszerkezeti szemlélet alkotói jönnek szóba, kifejezetten a *fejlettség-elmaradottság*. Az ország területi képe ezen a téren egyrészt makrotérségi szinten megfogható egy fejlett északnyugati és központi térséggel, valamint elmaradott Dél-Dunántúllal és Kelet-Magyarországgal (Pénzes, 2014), másrészt, a mikrotérségi szinten nézve pedig a hivatalosan kijelölt elmaradott járások vannak jelen: a kedvezményezett járásokról szóló 290/2014. Kormányrendelet alapján 31 darab ilyen van. Ezek java az előbbi fejletlen makrotérségek alkotói.

Ezt a szubjektív térszerkezeti, korábbi kutatási tapasztalatokra építő rövid leírást szembesíthetjük az érvényben lévő Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Kon koncepcióval (2014), azon belül is azt nézve, hogy mely térszerkezeti elemeket nevesíti a koncepció helyzetfeltáró része.

A környezeti trendek részben felhívják a figyelmet a hazai egyedi jogszabályal védett és a Natura 2000 területekre. A különböző természeti erőforrások általában jelen vannak a leírásban, úgymint az értékes felszíni és felszín alatti földtani értékek, vizek, valamint az ár- és belvízi kérdések, a szerény bányászati potenciál és a gazdag talajadottságok.

A társadalmi-gazdasági csomópontok és a fejlettség területi különbségei együttesen jelennek meg a koncepció térszerkezeti folyamatokat leíró részében. Részletesebben elsőként a hátrányos helyzetű településekkel, a külső és belső perifériákkal, mint elmaradott térségekkel foglalkozik a dokumentum. Szemléletünkben utóbbi, az elmaradottság nagyobb kiterjedése a meghatározó. A makro dimenzióban, a főváros-vidék ellentétén túl, a „kelet-nyugati lejtő” és a Dél-Dunántúl leszakadása, összességében „egy fejlett északnyugati és két erősen leszakadó délnyugati és északkeleti térséget rajzol ki [a legtöbb mutató], melyeket két, szűkebb környezeténél versenyképesebb tengely (Budapest-Pécs és Budapest-Szeged) és néhány nagyváros (pl. Nyíregyháza, Debrecen, Szolnok) tagol” (Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció, 87). Ezek valóban meghatározó, itt kombináltan leírt térszerkezeti jellemzői hazánknak. Külön rész szól a Budapest és vidék, a nagyvárosok és kistelepülések közötti ellentétről. Az aprófalvas szerkezet zónái, a szigetszerű (pl. alföldi) nagyvárosok és a kibontakozó szuburbanizáció fontos még az anyag készítői szerint. Előbbi a koncentrációkra fókuszáló szemléletben nem jelenik meg, míg utóbbi érzékeltethető. A főváros kiemelkedő szerepe több oldalról alátámasztott az anyagban, és hazánk feltehetőleg legmarkánsabb területi kérdését jelenti. Külön alfejezet szól a roma népesség szegregációjáról, amely etnikai dimenzió megragadható területisége nem tárgya az általános társadalmi, gazdasági térszerkezeti képünknek (az anyag a foglalkoztatás-hiánnyal és szociális segéllyel, összességében az elmaradottsággal hozza párhuzamba e dimenziót).

Külön, hosszú rész szól a határmenti térségekről, lebontva a különböző országokkal való közös határainkra. Lényeges, hogy feltárja ezek különbségét is. Felfogásunkban hasonlóan markáns elemként jelenik meg ez a dimenzió. A koncepció kiemeli ezen túl a közlekedés kapcsán a sugaras gyorsforgalmi úthálózatot, a hidakat (hiányukat), a dunai és tiszai hajózás kapacitásának kihasználatlanságát, a Budapest központú légiforgalmat, a fejlesztendő logisztikai központokat, amelyek többségére mi is kitértünk az előbb. A turizmus kapcsán pedig általánosan a potenciálokat fejt ki, közte gyógyfürdők, világörökség helyszínek, illetve vallási zarándokhelyek, várak, régészeti lelőhelyek jelennek meg. Sem az előbbieket, de kifejezetten az utóbbiak sem generálnak a földrajzi térben jelentős társadalmi, gazdasági csomópontokat a vidéki térségekben (a nagyvárosokban sok egyéb tényezővel együtt alkotnak csomópontot, míg vidéken egy-egy kisebb település életében bár fontos lehet, de hazai szinten is már közepes súlyú, valamint nemzetközi szinten sem ér fel más országok ilyen típusú attrakcióival). A földrajzi helyek közül Budapestet, Balatont, illetve a Dunakanyart, a Velencei-tó térségét (Vértesszőlős, Váli-völgy), a Mátra-Bükk, a Sopron-Kőszeghegységet, a Tisza-tó térségét, a Mecsek, Villány-hegységeket emeli ki a dokumentum. Felfogásunkban (és a turisztikai adatokat nézve) utóbbiak kisebb súlyúak, és jelentős különbségek is vannak közöttük.

2. TÉRSZERKEZET ÉS TERÜLETI BEOSZTÁSOK

A térszerkezeti elemek az érintett közösségek, illetve a közösségek térségei életében olyan tényezők, amelyek lehetnek problémák vagy épp erősségek (ezek forrásai), illetve kihívások, azaz veszélyek vagy épp lehetőségek. Hogy mikor melyik, az függ az aktuális társadalmi, gazdasági helyzetétől, a földrajzi tértől, stb. Ráadásul ezek többször összetetten jelentkeznek, azaz egy elem akár egyszerre probléma és lehetőség is. Magyarország esetében, ha rátekintünk az előző részben írtakra, akkor napjainkban inkább probléma egy-egy térség életében az autópályák, a nagyvárosok hiánya, az elmaradott térségek jelenléte, míg főként lehetőségeket nyújtanak a nagyobb állóvizek, Nemzeti Parkok, illetve erősen vegyes megítélésűek és vegyesen „megéltek” például a folyók (közlekedés, rekreáció vs. áradás, elválasztó szerep), vagy az országhatár.

A területfejlesztés célja – egyfajta megfogalmazásban – a harmonikus, kiegyensúlyozott térszerkezet elérése. Két alapvető formája a top-down és a bottom-up rendszer. Pike és szerzőtársai (2006) szerint a top-down rendszer esetében a beavatkozást igénylő térségek meghatározása központilag történik, a fejlesztés dekoncentrált szerveken keresztül zajlik, míg a bottom-up rendszerben a fejlesztendő térség kialakítása endogén igények alapján történik, és decentralizált lokális, regionális fejlesztéspolitikai keretben működik. E két mód egymás mellett is létezhet, sőt kombinálhatók, amelyre Crescenzi és Rodriguez-Pose (2011) szerint a mezo-szint az ideális. A két rendszer szerepét, kapcsolatát és működésének hatékonyságát az adott állam berendezkedése, szervezete határozza meg (Rechnitzer-Smahó, 2011).

A jelenség területi aspektusának fő kérdése, hogy a fejlesztési célú terület-egységek kötődnek-e a területi közigazgatás elemeihez vagy sem. Az első esetben az ország területi közigazgatási beosztása az alap, amelynél vagy a központi fejlesztési elképzelések dekoncentrált közigazgatási szerveken keresztül jelennek meg a területi egységekben (top-down), vagy pedig a területi közigazgatási egységek vezetői saját stratégiájukat dolgozzák ki, érvényesítik felsőbb szinten, és ezt követik az adott, hivatalosan lehatárolt területi közigazgatási egységben (bottom-up). A második esetben viszont a fejlesztendő terület kialakítása nem kötődik létező területi közigazgatási egységhez, hanem az érdekeltek elképzelései révén jönnek létre az új területi formációk. Itt vagy felülről kijelölt területekről és top-down szemléletről, vagy alulról, meghatározott céllal szerveződőkről (bottom up) beszélhetünk, amelyek kialakítását törvényi szabályozás biztosíthatja. Összességében az első kategóriában tökéletes térfelosztással találkozunk, utóbbiak esetében viszont átfedések, üres területek is lehetnek (egy egység több helyre is tartozik, illetve akár egyik helyre sem). A fejlesztési stratégia jellegét azonban meghatározza, hogy melyik területi formációra készül (Kabai-Szabó, 2016).

A területi egységek és a fejlesztés kapcsolatának ezirányú kérdését frappánsan fogalmazza meg Lengyel (2003, 75): „A régióknak van problémájuk, vagy a problémáknak van régiójuk?”. Kitérve ennek kapcsán a régiók térelméleti jellemzőire, két esetről beszélhetünk. A közigazgatási és erre épülő területfejlesztési térségek (top-down) a régiótípusok közül (Szabó 2015) csomóponti régiók

(központ és vonzáskörzete), és a megadott területi kereteken belüli környezeti, társadalmi, gazdasági problémák azonosítása és megoldása a feladat. Ugyanakkor a helyi problémák generálta fejlesztési egységek (bottom-up) viszont jellemzően inkább ún. homogén régiók, amelyek alapja a közös jellemzők, akár problémák, és amely gyakorta természeti alapon keletkezik.

A következő részben ezek tükrében tekintjük át a hazai területfejlesztéshez köthető területi szinteket és egységeket.

3. TERÜLETFEJESZTÉSI TÉRSÉGEK ÉS TÉRSZERKEZET

Magyarországon a terület adminisztratív felosztása mindig, mint kormányzati és politikai kérdés merült fel (Hajdú, 2005), illetve a területi beosztás kialakítása függ számtalan tényezőtől, a történelmi tradícióktól, táji adottságoktól, településföldrajzi jegyeiktől egészen a legnyersebb politikai érdekekig (Pálné, 2002).

Az aktuális területi szinteket a NUTS-rendszer keretein belül tárgyalhatjuk. A hazai NUTS1 egységek statisztikai régiók, adatgyűjtési keretként jelennek csak meg. A korábbi Lengyel idézetet alapul véve, kiegészítve funkcióval és mérettel, azt mondhatjuk, hogy: „a makrorégióknak sok problémája lenne”.

A NUTS2 szint az 1996. XXI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről szerint a területfejlesztés regionális szintje, egységei a régiók. Ez 3-3 megyét magába foglaló 6 vidéki régiót és külön a fővárost és Pest megyét jelenti. (Utóbbi korábban egy központi régiót alkotott.) A régiók az EU regionális politikájában a regionális támogatások alanyai, de az elmúlt években szerepüket idehaza erősen lecsökkentették. Területi kialakításuk és történetük alapján azt mondhatjuk, a korábbi hasonlatnál maradva: „a régióknak volt problémájuk”.

A hazai területfejlesztésben megerősödött viszont a NUTS3 szint, amely az ezeréves megyéket jelenti. A megyei területfejlesztés már 1996 óta működik, törvényi felhatalmazás alapján, ugyanakkor az EU 2014-2020-as ciklusában vált meghatározó szereplővé, jelentős új anyagi forrásokhoz jutva. A régi (1990), majd az új (2011) önkormányzati törvény is helyi önkormányzatként nevesíti a megyéket. Ugyanakkor államigazgatási egységként is működnek, sőt, számos korábbi regionális vagy egyéb területi beosztásra épülő állami szervezetet alakítottak át dekoncentrált megyei szervezetté, illetve váltak feladataikkal a megyei kormányhivatalok részeivé. Térelméleti közelítésben csomóponti régiókról beszélhetünk a megyék esetében, és bár a területi társadalmi, gazdasági kép és folyamatok változtak az országban, mégis a megyehatárok 1950 óta gyakorlatilag változatlanok. Kiemelt területfejlesztési szerepüknek köszönhetően az új EU-ciklusra elkészült minden megye új területfejlesztési koncepciója és programja, benne az országból „rájuk eső” térszerkezeti elemek területi kezelésével, amelyről később lesz szó. Ezt a szintet értelmezhetjük jelenleg területfejlesztési szempontból a „régióknak van problémája” klasszikus kategóriájában.

Az államigazgatási és regionális önkormányzati területi szintek sorát a járásokkal zárhatjuk (LAU1), amelyek eredetileg államigazgatási egységként jöttek létre 2013-ban a megyéken belüli, megyehatárokhoz igazodó területi felállással. A 194 egység azonban később megjelent a területfejlesztés szintjén is, midőn – a korábbi

kistérségi rendszerhez és területfejlesztési funkcióhoz hasonlóan – statisztikai adatokon nyugvó besorolás alapján kedvezményezett, fejlesztendő és komplex programmal fejlesztendő járásokat jelöltek ki (utóbbi kategóriába 36 járás tartozik) (290/2014. Kormányrendelet). Egyelőre azonban külön anyagi forrást nem rendeltek hozzájuk. Ami esetünkben lényeges, hogy a járások területi kialakítása központokhoz és vonzáskörzetekhez igazodott (ún. csomóponti „régiónak”), a teljes és tökéletes térlefedés igényével. Az eddigiek alapján azt mondhatjuk, ha erősödik a területfejlesztési funkciójuk, hogy: „egy-egy mikrorégióknak lesznek problémái”.

Ezen áttekintés után kiemeljük a legfontosabb területfejlesztési szintet, a megyéket (19+főváros), és megvizsgáljuk, hogy az egyes megyék hány országos térszerkezeti dimenzióban, elemben érintettek, azaz a „régiónak hány fő kihívása van”. Nyolc meghatározó dimenziót választottunk ki (1. táblázat).

1. táblázat: A hazai térszerkezeti elemek (vagy hiányuk) és a megyék viszonya, 2017
Table 1 Distribution of some elements (or lack of element) of Hungarian spatial structure in the counties, 2017

Megyék	Nemzeti Park	Ország-határ	Elmaradott járás	Változatos felszín	Nagy folyó	Nagyváros hiánya	Autópálya hiánya	Nagy tó	Összesen
Somogy	1	1	1 (2)	1	-	1	[1]	1	6
Komárom-E.	1	1	-	1	1	1	-	-	6
Veszprém	1	-	1	1	-	1	1	1	6
Baranya	1	1	1 (2)	1	1	-	-	-	5
Borsod-A.-Z.	1	1	1 (8)	1	1	-	-	[1]	5
Nógrád	1	1	1	-	-	1	1	-	5
Békés	1	1	1 (2)	-	-	1	1	-	5
Vas	1	1 (2)	-	1	-	1	1	-	5
Zala	1	1 (2)	-	1	-	1	[1]	1	5
Pest	1	1	-	1	1	1	-	-	5
Tolna	1	-	1	1	1	1	-	-	5
Heves	1	-	1	1	[1]	1	-	1	5
Bács-K.	1	1	1 (2)	-	1 (2)	-	-	-	4
Győr-M.-S.	1	1 (2)	-	-	1	-	-	1	4
Jász-N.-Sz.	[1]	-	1 (2)	-	1	1	1	[1]	4
Fejér	-	-	1	1	1	-	-	1	4
Hajdú-B.	1	1	1 (4)	-	[1]	-	-	-	3
Csongrád	1	1 (2)	-	-	1	-	-	-	3
Szabolcs-Sz.-B.	-	1 (2)	1 (9)	-	1	-	-	-	3
Budapest	-	-	-	1	1	-	-	-	2
Összesen	16	14	13	12	12	11	7	6	91
Összesen (%)	80%	70%	65%	60%	60%	55%	35%	30%	-

Magyarázat: [1] = a megye kis része érintett;
(2) = egynél több (konkrétan hány) van a megyében
Forrás: saját szerkesztés

A legtöbb megye (16) érintett a Nemzeti Parkokban. (Persze mindegyik érintett azért, hogy a parkok igazgatóságainak területi hatókörük tökéletesen lefedik az országot.) Ez inkább lehetőségként jelenik meg a turizmus révén, bár korlátozott a parkok egyes részeinek látogathatósága és a területhasználata, gazdálkodás is. A második domináns elem az országhatár léte, mivel 14 megye rendelkezik országhatárral. Itt nagyon különböző ezek szerepe a megyék életében, hiszen az osztrák-schengeni határtól az ukrainai vagy a szögesdróttal ellátott szerb külső EU-határig terjed a „skála”. Ami tény, mindegyikkel foglalkozni kell, vagy mert előny, vagy mert hátrány, és a lokális kapcsolatrendszer, áramlás is kiemelten fontos, főként, ha a határ túloldalán magyarok is találhatóak. A harmadik leggyakoribb elem a lokális fejletlenség, mivel a megyék kétharmadában található elmaradott járás. Ezen a téren kifejezetten Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megye áll rosszul a nagyszámú fejlesztendő járásával. A következő kategória egy természeti alapú (változatos felszín) és arra épül, hogy a megye területén sok vagy kevés különböző domborzati forma van jelen (illetve középtáj osztozik). Ez 12 megye esetében figyelhető meg, ami növeli a megyei területfejlesztés kihívásait, a különböző térségek eltérő gazdasági, akár társadalmi dimenziói miatt. Bár nem nagy kiterjedésű, de egy megye életében meghatározó lehet a nagyobb folyó jelenléte (árvíz, összekötés-elválasztás, ill. öntözővíz, közlekedés, rekreáció stb.); 12 hazai megyét érint ez. Ha a nagyvárosok határát 100 ezer főnél húzzuk meg, akkor 11 megyét érint a nagyváros hiánya. (Székesfehérvár még ide sorolható, bár lélekszáma pár ezer fővel a határ alatt van, ugyanakkor a sorrend szerinti következő nagyváros, Szombathely, 80 ezer fővel már nem). Ennél már kevesebb, 7 megyét érint az autópálya hiánya, de plusz kettőt jelenthet még, hogy Somogy és Zala esetében probléma az autópálya perifériális (központot nem érintő) elhelyezkedése. Utolsó elem egy nagyobb kiterjedésű tó jelenléte: mindössze 6 megye rendelkezik ezzel az inkább potenciált jelentő elemmel (bár például a halászat megszüntetése kissé korlátozta a gazdasági lehetőségeket). Plusz elemként, a táblázaton kívül, még az atomerőmű jelenlétét (Paks) és Tolna megye érintettségét vehetnénk ide.

Látható, hogy vannak olyan térszerkezeti elemek, amelyek számos megyét érintenek, és vannak olyanok, amelyek kevesebbet: előbbieknél a központi területfejlesztésnek, akár a „best practice”-nek juthat nagyobb szerep, míg utóbbiaknál pedig a regionális sajátosságra épülő területfejlesztésnek.

Felfogásunkban még fontosabb, ha a táblázatot soronként, azaz a területi dimenziókat véve elemezzük. Megállapíthatjuk, hogy a megyék 80%-ának több mint három kihívás jut, és háromnak közülük (Somogy, Komárom-Esztergom, Veszprém) pedig hat. Másrésztől, Budapest mellett három alföldi megyének (Hajdú-Bihar, Csongrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg) viszont csak három térszerkezeti elem jut. Ez alapján az előzők heterogénabb, az utóbbiak homogénabb csomóponti régiók. Az is szembeötlő, bár még kevés is az általunk választott térszerkezeti jellemző, hogy elég sokfélék a megyék (1. ábra), azaz egyes területfejlesztési sémák ezen megyerendszerben nem alkalmazhatók egyidejűleg hatékonyan. A magas térszerkezeti elemszám persze nem azt jelenti, hogy rossz a helyzetük az ilyen megyéknek (mint írtuk, aktuálisan egy-egy tényező esetében van így), hanem a jelen viszonyok között sok olyan hazai térszerkezeti jellemző,

elem érinti, amelyekkel foglalkozni kell. Azaz térszerkezeti szempontból tartalmass területfejlesztési anyagokat kell készíteni az ilyen megyékre. Ugyanakkor az is igaz, hogy a térszerkezeti jellemzők magas száma több szempontból oszthatja meg a megyét, és teszi ezáltal heterogénné, ami viszont felhossa azt a problémát, hogy vajon akkor mely területi tényezők a területi kohézió alapjai a megyében. Kérdésként merül fel, hogy csomóponti jellege még elég erős ahhoz, hogy egy egységként funkcionáljon területfejlesztési szempontból (!) a megye, vagy a sok területi alapú különbözőség komolyan meggyengíti a belső kohéziót.

1. ábra A hazai térszerkezeti elemek eloszlásának megyék közötti különbségei
Figure 1 Distribution of some elements of Hungarian spatial structure in the counties

Forrás: www.ksh.hu, GIS adatbázisok
Szerkesztette: Szabó Pál és Farkas Máté

Hangsúlyozzuk, hogy ez a komplex térszerkezet felől közelítő szemléletnél (nem a helyi társadalmi, gazdasági [ágazati szemléletű] problémák felől) az elemek megítélése vegyes, mivel pozitív lehetőségként vagy problémaként is meg lehet élni a jelenlétüket, sőt akár ezeket egyidejűleg is. Azon van a hangsúly, hogy ezekkel foglalkozni kell, és a megyék között lévő differenciák azt jelentik, hogy mely térségek esetében találunk sok területi kihívást és melyeknél kevesebbet. A kevesebbel rendelkezők esetében nagyobb a területi összhang, a helyi társadalomnak, gazdaságnak egységesebb a „területi köre”, így akár a területfejlesztési célok is kisebb számban, nagyobb támogatással, egységesebbek lehetnek.

A következő lépésben feltárjuk a másik oldalt, a „problémának van régiója” hazai jellemzőit. Az 1996. évi XXI. törvény lehetőséget ad a megyei önkormányzatok számára ún. Térségi Fejlesztési Tanács alapítására: „a régió határokon, illetve

a megyehatárokon túlterjedő, továbbá egyes kiemelt területfejlesztési feladatai ellátására a megyei közgyűlések a szervezeti és működési szabályzat elfogadásával térségi fejlesztési tanácsot hozhatnak létre.” (15. §.) Ezen területi formáció lényege, hogy területileg folytonosnak kell lennie, több megyére is kiterjedhet, és nem kell a megye egész területének szerepelnie benne.

Kettőt tanácsot nevesít konkrétan a törvény: Balaton Fejlesztési Tanács és Tokaj Borvidék Fejlesztési Tanács. Ezekkel együtt 2017-ben összesen kilenc tanács működött (2. táblázat, 2. ábra).

2. táblázat: A magyarországi Térségi Fejlesztési Tanácsok területeinek jellemzői
Table 2 Features of the area of territorial development councils in Hungary

Térszerkezeti elem	Térségi Fejlesztési Tanács	Érintett megyék száma (települések száma)	Főbb problémák
Duna	Szigetköz Felső Duna-mente	2 (34)	vízhiány a Szigetközben, vízerőmű (SK) hatásai (vízszint)
	Dunakanyar	2 (90)	a turisták többsége egy napra jön, kikötők és hidak hiánya, árvíz
Balaton	Balaton (1996. évi XXI. törvény alapján)	2 (180)	csökkenő turizmus, korlátozott gazdasági lehetőségek, a tó területe 3 megyét érint stb.
Tisza-tó	Tisza-tó	4 (43)	sérülékeny ökológiai szisztéma, elmaradott térség, kevés turista
Velencei-tó	Velencei tó és térsége, Váli-völgy, Vértes	2 (37)	keves turista, szét-darabolt közlekedési hálózat
Homokhátság (Alföld egy része)	Duna-Tisza közti Homokhátság	3 (117)	klímaváltozás, csökkenő talajvízszint, vízutánpótlás hiánya
Tokaj (borvidék, világörökség)	Tokaj Borvidék (in the reg. XXI./1996)	1 (27)	nehéz elérhetőség
M8 autópálya hiánya	8-as főút	3	autópálya hiánya (nagyvárosok között)
M9 autópálya hiánya	M9	8	autópálya hiánya (nagyvárosok között)
(Budapesti agglomeráció)	(Budapesti Agglomerációs; 1998-2013 között létezett) Jelenleg: statisztikai térség	2 (Budapest+77)	(a nagyváros és agglomerációja közötti kapcsolatok koordinációja)

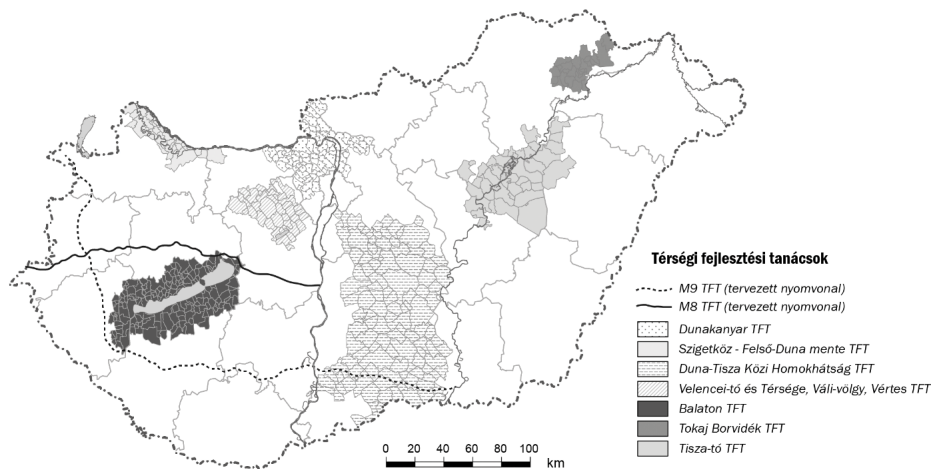
Forrás: részben Kocsor (2016) és FVR (2016) [Babos –Székely, 2016; BIKN, 2016; Kovács, 2016; Molnár, 2016; Papp–Luda, 2016; Pál A., 2016; Polgárdy, 2016; Rideg, 2016; Szabó 2016) alapján saját szerkesztés

Ha megvizsgáljuk, látható, hogy öt tanács vizekre, belőle kettő folyóra, három tóra, azok lehetőségeire és problémáira épül (2. ábra). A Duna térségében két szervezet is felállt, amelyek közül a szigetközi egy makrotérségi szinten egyedi természeti adottságú területet próbál fejleszteni, amelynek alapja a vízhiány és a vízszint kezelése, míg a dunakanyari szerveződés pedig, a főváros szomszédságában, a közlekedési problémákat és a tartós turizmus hiányát próbálja orvosolni. A három további szervezet közül a Balatoni Üdülőkörzetet lefedő Balaton Fejlesztési Tanács már régóta, 1996 óta fennáll és működik. Ez a legnagyobb ilyen szervezet: 180 település tartozik hozzá. Magyarország talán legerősebb regionális identitással bíró és alulról induló kezdeményezésekben (szervezetek) rendkívül gazdag bottom-up régiója, amely azonban küzd a területi közigazgatási felszabdaltsággal (3 megye és 3 régió területén fekszik) (Kabai-Szabó, 2016). A helyi kevert társadalom (lakosok, üdülőtulajdonosok, turisták), a korlátozott gazdasági lehetőségek, az ingadozó turistaszám komoly kihívást jelentenek a térség számára (BIKN, 2016). Ugyanakkor kiemelt jelentőségű térség, mivel Budapest után a második leglátogatottabb turisztikai desztináció hazánkban. A Tisza-tó egy közel 40 éves mesterséges tó, amely azonban a megjelent új funkciók (pl. turizmus) ellenére egy elmaradott térség (ill. része), sérülékeny ökológiai szisztémával és szerény turizmussal (Kovács, 2016). Ráadásul 4 megye is érintett benne. A Velencei-tó és a szomszédos Vértes közel fekszik a fővároshoz, amely egyfajta lehetőséget nyújt az egy- vagy akár többnapos turizmusnak, a tó üdülőkörzete pedig helyet ad a nyaralótulajdonosoknak, ugyanakkor egy fragmentált közlekedési hálózat és a hiányos turisztikai infrastruktúra gátolja a turizmus növekedését (Molnár, 2016). Az öt „vizes” fejlesztési tanács esetében a feltárt problémák és a konkrét fejlesztési célok jelen vannak, amelyekben a turizmus a meghatározó elem.

Két fejlesztési tanács nem valaminek a létre, hanem hiányára, pontosabban annak megoldására jött létre, konkrétan autópályák létesítésére való lobbizásra. A hazai sugaras autópálya szerkezet oldására egyrészt egy rövidebb keresztirányú ágra (M8) alakult ki az igény, amely három dunántúli megyét érint, másrészt egy hosszabb, délebbi fekvésű keresztirányú ágra, Dél- és Kelet-Magyarországon keresztül (M9), amelyben nyolc (!) megye is érdekelt.

A további két tanács közül a Homokhátság egy speciális, nagy kiterjedésű terület az Alföldön, a Duna és a Tisza között. Az éghajlatváltozás növekvő szárazsággal és a talajvízszint csökkenésével jár, ami a térség fontos gazdasági alapját jelentő mezőgazdaságot alapjaiban érinti, és e gazdasági jelleghez kötődő alacsony nép- és településsűrűség, egy speciális településformával, a tanyavilággal, szintén kihívást jelent ezen a vidéken (Rideg, 2016). Ez az alulról induló, három megyét és majd' 120 települést érintő fejlesztési szervezet szintén megfogalmazta konkrét fejlesztési elképzeléseit. A Tokaj Borvidék ugyanakkor egy kis területű, de elég unikális, nemzetközi szinten is felismerhető térség (világörökség és borvidék). Alapvetően jó adottságokkal bír, de talán leginkább perifériális helyzete, nehezebb megközelíthetősége gátolja a dinamikusabb fejlődését (Papp-Luda, 2016). Külön kezelését és fejlesztését a területfejlesztési törvény írja elő.

2. ábra Térségi Fejlesztési Tanácsok Magyarországon
 Figure 2 The territorial development councils in Hungary

Forrás: Nemzetgazdasági Minisztérium (FVR 2016/I. 11.o.)
 Szerkesztette: Farkas Máté

Végezetül a budapesti agglomerációról is szót kell ejtenünk, mivel 1998 és 2013 között (egy megszakítással) működött a területén egy fejlesztési tanács, amelyet a területfejlesztési törvény írt elő. Sajnos napjainkra ez a kiemelkedő társadalmi és gazdasági súlyú térség mindössze területi statisztikai kategóriában jelenik meg. Igaz ugyanakkor, hogy Budapest és Pest megye külön önkormányzati szervezetei – a törvényi előírásnak megfelelően – területfejlesztési konzultációs fórumot működtetnek, amelybe az agglomeráció ügye is beletartozik.

Összességében az ország több fő térszerkezeti eleme és kihívása fejlesztési térséget és szervezetet generált, top-down vagy botton-up formában. A gond azonban, hogy ezek forrásai, eszközei szerények ahhoz, hogy érdemi lépéseket tegyenek ebben, a megyéken túlnyúló keretben a fejlesztések terén. (Külön elem ugyanakkor e körben a Balaton és Tokaj térsége, nem csak a külön törvényi szabályozás miatt, hanem azon a téren is, hogy míg előbbi erős top-down formát ölt, bár a botton-up jelleg a legerősebb talán az országban, míg utóbbi pedig egy megyét érint mindössze és karakterében, indíttatásában erősen elüt a többi tanácstól, azok térségétől.) Az elmúlt időszakban egyfajta elmozdulást jelentett ezen a téren, hogy egyes területeket kiemelt turisztikai fejlesztési térségeknek nyilvánított a kormány, és kormányrendeletek által külön fejlesztési forrásokat kaptak. Közöttük több is érintett az előbbi térségi fejlesztési tanácsokban, konkrétan a Balaton, Tokaj, Tisza-tó és a Dunakanyar.

Egy másik, külön utat jelent Magyarország egyik kiemelt területi kérdésének, az országhatároknak az ügyében, az ún. EGTC-k (European Grouping of Territorial Cooperation) létrehozásának lehetősége. Az Európai Unióban a 2014-

2020-as ciklusban tovább erősödött a határ menti együttműködések fontossága, és az EGTC-rendelet egy együttműködési keretet, egészen új, elsősorban intézményi lehetőségekkel kínál. Az EGTC olyan határon átnyúló „önkormányzati társulás”, amely önálló jogi személyiségként járhat el minden, tagsága által érintett államban, és közös intézményeket és vállalkozásokat hozhat létre (Jaschitz, 2012). Ez a forma nyújt lehetőséget hazánk számára is, hogy az országhatárok szerepét csökkentjük, mint gátat, valamint az országhatárokat metsző térszerkezeti jellemzőket, elemeket a szomszédos országgal, megyékkel stb. közösen fejlesszük. A kormány weboldala alapján 2018-ban 24 ilyen szervezetet tartottak nyilván szerte az országban (egtc.kormany.hu). Minden határ menti megye fel tud ilyen mutatni, azaz ezen a téren nincs közöttük különbség, és a határ menti kérdések kezelésének fontossága, illetve a plusz pályázati lehetőségek ezek szerint megmozgatták az összes érintett térséget. Részleteiben ezekre itt nem térünk ki, mivel szemléletünkben az országhatárt (akár szárazföld, akár folyóvíz, tó) csak egy elemként vesszük számba a rendszerben (ha nem így tennénk, akkor számos egyéb típusú területfejlesztési társulást is figyelembe kellene vennünk), valamint e munkában a hazai belső viszonyokra koncentráltunk.

4. ÖSSZEGZÉS

A tanulmány fő célja volt, hogy feltárja milyen különbség van a magyarországi megyék között a markánsnak ítélt térszerkezeti elemek esetében, valamint melyek tudtak közülük megyéken átnyúló területfejlesztési célú társulások alapjává válni.

A tanulmányban feldolgozott téma is rámutat arra a fontos összefüggésre, amely a tértudományok (legyen szó helyekről vagy modellekről) és a területpolitika között fennáll. A különböző térelméleti alapok, területi közigazgatási elméletek „tesztelhetők” a konkrét földrajzi térben (deduktív út) és az egyes helyek feltárása, rendszerezett feldolgozása pedig területi törvényszerűségek megfogalmazáshoz vezethet (induktív út). Az a térelméleti és területfejlesztési alapkérdés, amellyel foglalkoztunk a munkában, ma Magyarországon oly módon válaszolható meg, hogy „a megyéknek vannak problémái és egyes problémáknak vannak több megyén alapuló területfejlesztési térségei”. Bővebben leírva ez azt jelenti, hogy Magyarországnak nincs bonyolult térszerkezete, de van pár markáns eleme, amely területpolitikai szempontból fontos.

A hazai központi területfejlesztés aktuálisan a megyei rendszerre épül területi szinten, amelyek egységei egyidőben, egységesen megfogalmazták a területfejlesztési elképzeléseiket, és amelyek megvalósításához komoly uniós források állnak rendelkezésre. Kimutattuk ugyanakkor, hogy már csak az általunk főbb hazai térszerkezeti elemeknek (illetve jellemzőknek) ítélt tekintetében is komoly különbségek tárhatók fel a megyék között, akár mennyiségi, akár minőségi oldalról, amely az egyedi fejlesztési utakra és a megyék belső területi kohéziójának problémáira hívja fel a figyelmet. Ugyanakkor a több évtizedes, változatlan megyehatárokat keresztező természeti-társadalmi-gazdasági jelensé-

gek (térszerkezeti elemek) igénylik az együttműködést a megyék között, akár top-down, akár bottom-up indíttatásból, persze annak figyelembe vételével, hogy ezen sokszínű elemek közül többet (vagy azok egy részét, egyes elemeit) országos hatáskörben kezelik, vagy részben több kezelendő lenne (top-down), ahol a lobbiszerű tevékenység, vagy például kísérő beruházások viszont eszközölhetőek lokális (regionális) szinten is. Erre konkrét példák vannak, ami azt mutatja, hogy a változatlan megyei területiség mellett hivatalosan létrejöhetnek különböző területpolitikai térségi formációk, fejlesztési intézmények, ahol kifejezetten a területi probléma/erősség állhat a fókuszban. Az eszközök és források korlátozottsága viszont még visszatükrözi a bottom-up fejlesztéspolitika egyfajta alárendeltségét a top-down-nal szemben hazánkban. Továbbra is csak reménykedünk, hogy a jövőben érdemileg is erősödhet a decentralizált területfejlesztés.

Mindez persze csak egy metszet rövid időtávban, egy poszt-szocialista országban, amely esetében (is) az aktuális globális és európai társadalmi, gazdasági értékrend és folyamatok tükrében ítéltetnek meg (előny vagy/és hátrány), vagy válnak reális képpé (konkrét probléma vagy/és erősség) az egyes térszerkezeti jellemzők országos és regionális szinten.

IRODALOMJEGYZÉK

- Babos A.-Székely I. (2016) „Szigetköz – Felső-Duna mente” Térségi Fejlesztési Tanács. *Falu-Város-Régió*, I., 52–56.
- Balatoni Integrációs Közhasznú Nonprofit Kft. (BIKN) (2016) A Balaton Fejlesztési Tanács. *Falu-Város-Régió*, I., 15–26.
- Crescenzi, R.-Rodríguez-Pose, A. (2011) *Reconciling top-down and bottom-up development policies*. Working Papers Series in Economics and Social Sciences. 2011/3.
- FVR (2016) Fókuszban a térségi együttműködések (rovat). *Falu-Város-Régió* I., 15–61. (cikkek részletezve az irodalomjegyzékben)
- Hajdú Z. (2005) *Magyarország közigazgatási földrajza*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- Jaschitz M. (2012) A 2014-2020-as időszak lehetőségei a határ menti gazdaságfejlesztésben – Az EGTC-k lehetséges szerepe a határ menti ITI-k megvalósításában. *Falu-Város-Régió*, 1-2. 80–86.
- Kabai G.-Szabó P. (2016) A hazai fejlesztéspolitika és térszervezés kapcsolódásának változása az európai uniós csatlakozás tükrében. *Közép-Európai Közlemények*, 9, 1, 7–21.
- Kocsor K. (2016) Térségi fejlesztési tanácsok Magyarországon. *Falu-Város-Régió*, 1, 9–14.
- Kovács S. (2016) Tisza-tó Térségi Fejlesztési Tanács. *Falu-Város-Régió*, I., 34–38.
- Lengyel I. (2003) *Verseny és területi fejlődés*. JATEPress, Szeged.
- Molnár K. (2016) Velencei-tó és Térsége, Váli-völgy, Vértes Térségi Fejlesztési Tanács. *Falu-Város-Régió*, I., 59–61.
- Nemes Nagy J.-Tagai G. (2009) Területi egyenlőtlenségek, térszerkezeti determinációk. *Területi Statisztika*, 2, 152–169.
- Papp G.-Luda Sz. (2016) Tokaj Borvidék Fejlesztési Tanács. *Falu-Város-Régió*, I., 27–33.
- Pál A. (2016) M9 Térségi Fejlesztési Tanács. *Falu-Város-Régió*, I., 45–46.

- Pálné Kovács I. (2002) *Regionális politika és közigazgatás*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- Péntes J. (2014) *Periférikus térségek lehatárolása - dilemmák és lehetőségek*. Didakt Kiadó, Debrecen.
- Pike, A.-Rodriguez-Pose, A.-Tomaney, J. (2006) *Local and Regional Development*. London, Routledge.
- Polgárdy I. (2016) A „8-as főút” Térségi Fejlesztési Tanács. *Falu-Város-Régió*, I., 47-51.
- Rechnitzer J.-Smahó M. (2011) *Területi politika*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Rideg L. (2016) A Duna-Tisza Közi Homokhátsági Térségi Fejlesztési Tanács. *Falu-Város-Régió*, I., 39-44.
- Szabó I. (2016) A Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács. *Falu-Város-Régió*, I., 57-58.
- Szabó P. (2015) *Régió és térszerkezet az elmélettől a területpolitikáig*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

JOGSZABÁLYOK:

- 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről.
- Országgyűlési határozat, 1/2014. (2014) *Nemzeti Fejlesztés 2030 - Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió*.
- Kormányrendelet, 290/2014. (XI. 26.) a kedvezményezett eljárások besorolásáról.